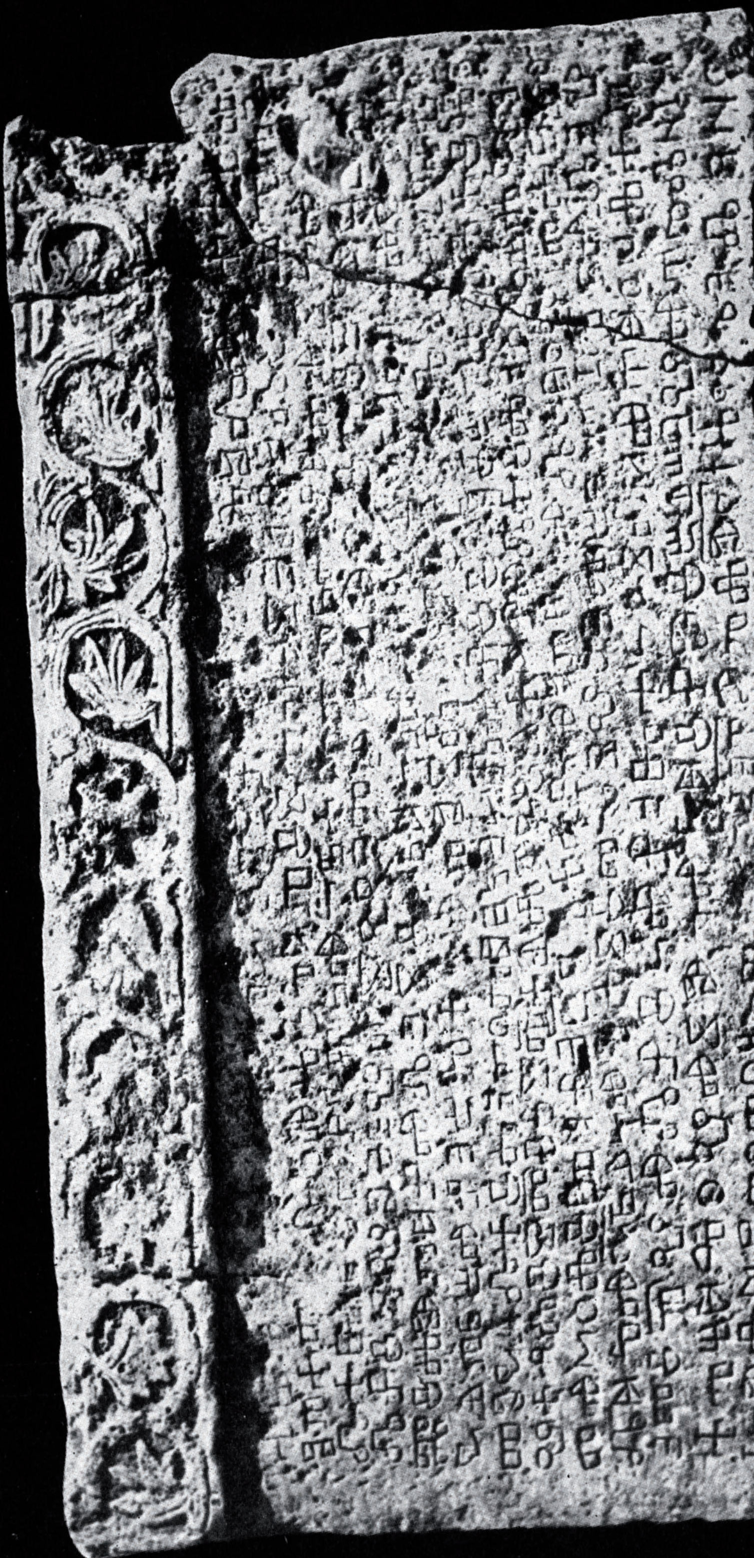

Baščanska ploča

BAŠĆANSKA PLOČA KAO ARHEOLOŠKI PREDMET

Branko FUČIĆ, Rijeka

Interes, koji već stotinjak godina postoji u naučnim krugovima slavista i historičara za Baščansku ploču koncentrirao se na filološko, paleografsko i historijsko značenje njenog tekstualnog sadržaja.

Jezična analiza, čitanje i rekonstrukcija oštećenih i uništenih dijelova natpisa, određivanje paleografskog stupnja razvitka i morfoloških specijaliteta njenog pisma, datacija, geneza i svrha natpisa, utvrđivanje diplomatičkih karakteristika teksta i eksploatiranje podataka što ih historiografu taj tekst pruža kao dokumenat prve ruke, bili su zadaci, koji su se kroz proteklih sto godina postavljali pred istraživače Baščanske ploče.[1]

Kraj tih zadataka, koji su redom bili usmjereni na sam tekst, nije bilo riješeno pitanje identifikacije ovog spomenika kao arheološkog objekta u njegovoj materijalnoj predmetnosti, u njegovoj izvornoj uporabnoj funkciji i u njegovom izvornom prostornom smještaju.

Zadatak je ovih redaka da na temelju zapažanja na samom spomeniku i na temelju nalaza, što su ih donijela prošlogodišnja istraživanja u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru[2] rasvijetli i ovo pitanje, dajući time i s arheološke strane prilog što potpunijem studiju jednoga od naših najistaknutijih narodnih povijesnih spomenika.

Deskripcija

Baščanska ploča je pačetvorinasta ploča školjkastog vapnenca, blijedo žućkaste boje. Na slici I. donosimo njen shematski prikaz s označenim izmjerama. Visoka je 99,5 cm, široka 199 cm a debela pri dnu oko 7,5 cm a pri vrhu 9 cm.

Duž gornje stranice njene prednje plohe proteže se 22 cm široka bordura, koja je svojom plohom iskočila 2 cm. Na toj je borduri uklesan ornamenat. U polju pod bordurom, visokom 77,5 cm i širokom 196,5 cm uklesan je glagoljski natpis u 13 redaka. Duž desne bočne

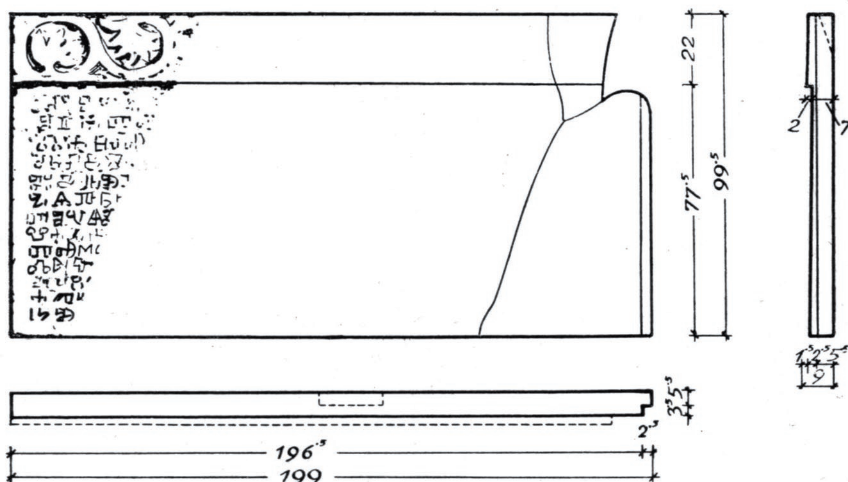
[1] Prikaze o dosadašnjim istraživanjima Baščanske ploče vidi u radovima Vjekoslava Štefanića: Opatija sv. Lucije u Baški i drugi benediktinski samostani na Krku (Croatia sacra, 1936. i separat), Baščanska ploča (Hrvatska enciklopedija II., Zagreb 1941., str. 274—276) i Baščanska ploča (Enciklopedija Jugoslavije 1, Zagreb 1955., str. 384—387).

[2] Istraživanja su organizirali Staroslavenski institut u Zagrebu i Jadranski institut u Rijeci. U toku mjeseca kolovoza i rujna 1955. izvršeno je prelaganje pločnika u lađi crkve sv. Lucije u Jurandvoru i proveden je iskop pod pločnikom.

plohe (desne gledaocu, koji stoji pred Pločom)[3] profiliran je istak, širok 2,5 cm, visok 5,5 cm. Na stražnjoj plohi, otprilike u sredini, pri vrhu, koso je nizdol uklesana udubina, duga 20 cm, a na vrhu široka 3 centimetra.

Na prednjoj plohi ravna površina polja s glagoljskim natpisom obrađena je »češljem«. Uz lijevi i donji rub, gdje je Ploča najbolje sačuvana, vidi se jasno ta obradba, pa se tu razabira i smjer udaraca češljem, odozgo dolje. Dekoracija na borduri klesana je uskim, glatkim dlijetom. Stražnja ploha grubo je obrađena šiljastim dlijetom (»špica«, »puntarol«). Donja bočna ploha, koja je danas vrlo dobro sačuvana, fino je obrađena češljem. Na gornjoj bočnoj plohi ne vidi se izvorna klesarska obradba, jer je njena površina izlizana, a mjestimice je odlomljena i izjedena. Lijeva bočna ploha obrađena je »puntarolom«, tek joj je gornji brid oštro izveden dlijetom. Desna bočna ploha, odlomljena u svom gornjem dijelu, pokazuje na sačuvanim donjim dijelovima istaka preciznu obradbu površine glatkim dlijetom.

U današnjem stanju Baščanska ploča nije integralno sačuvana. Manjka joj komad kamena u gornjem desnom uglu a osim toga je i raspukla, tako da se sada sastoji od tri velika fragmenta (vidi sliku I) i četiri manje krhotine pri dnu velike pukotine.

Sl. I. Dimenzije Baščanske ploče (u centimetrima). Pogled sprijeda i s bočne strane te tlocrt.

[3] Kako no ovom mjestu, tako i kod svakog opisa predmeta u ovoj radnji, upotrebljavat ćemo prostorne oznake »lijevo« i »desno« sa stajališta gledaoca koji stoji pred predmetom.

Površina njene prednje plohe izlizana je osim prve donje trećine i osim zone duž lijevog i djelomično duž donjeg ruba. Uz to se na Ploči javljaju i znatnije rupičaste korozije, osobito na borduri (u drugoj, trećoj, četvrtoj, petoj, šestoj i desetoj vitici ornamenta lozice) te u tekstu. U tekstu je uništeno više od polovice prvog retka, te se tu tek mjestimice naziru tragovi slova; odlupljenjem velike fosilne školjke uništen je natpis pri koncu trećeg i četvrtog retka, a u trećoj četvrtini duljine petog i šestog retka tekst je toliko korodiran, da se od uklesanih slova vide tek dijelovi.

Ploča je osim toga u manjim, rasijanim kvržicama pokrivena vrlo čvrstom žbukom, kojoj je vrijeme dalo patinu iste boje kakva je prilegla i uz kamen, tako da se na prvi pogled te kvržice žbuke doimlju svojom hrapavošću kao oštećenja samog kamena.[4] Znatni tragovi žbuke nalaze se i na lijevoj bočnoj plohi, a ima ih i na gornjoj, donjoj i desnoj bočnoj plohi, osobito na već spomenutom istaku.

Na prednjoj plohi Baščanske ploče, — na borduri s ornamentom i na polju s natpisom — mjestimice je sačuvana rumena boja podloge, kojom je izvorno cijela ta ploha bila prevučena. Po kontinuitetu premaza i po intenzitetu boje to je rumenilo najuočljivije i najsačuvanije u borduri (lijevo od prve vitice) i u brazdama mnogih slova, osobito u prvom slovu od drugog do devetog retka, no tragova rumenila ima i po površini Ploče izvan samih brazda, na pr. oko slova I, K, U na početku posljednjeg retka.[5]

Identifikacija

Dimenzije i proporcije pačetvorinaste, dugoljastog formata Baščanske ploče, pa likovna koncepcija njene prednje plohe te razlike u klesarskoj obradbi njenih pojedinih ploha elementi su po kojima

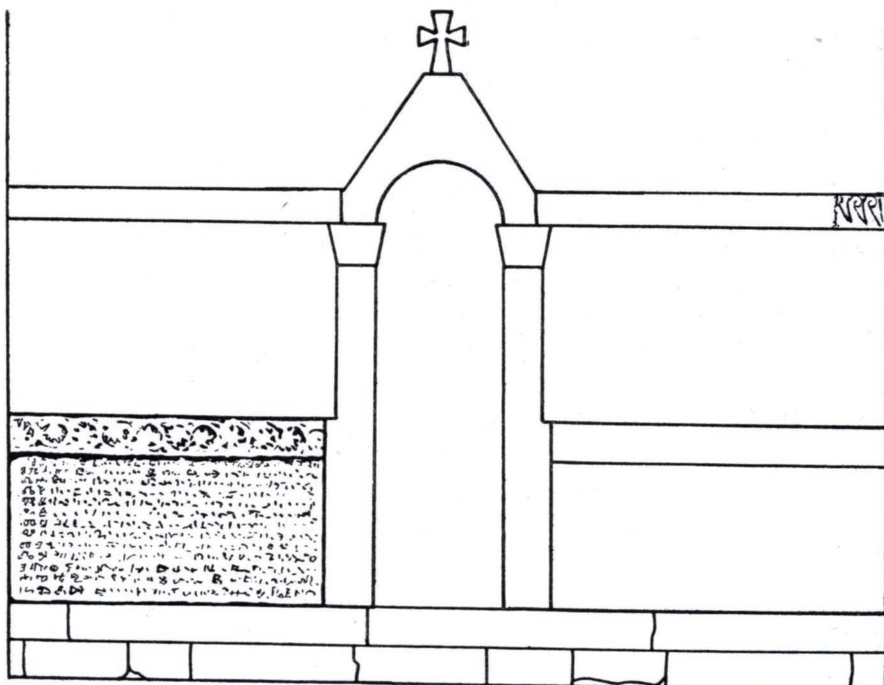
---

[4] Bilo bi uputno, da se restauratorskim zahvatom očisti od žbuke Baščanska ploča, jer bi na očišćenoj plohi postala jasnija plastika nekih uklesanih slova, a dosljedno tome, postalo bi jasnije i njihovo čitanje.

[5] Upravo ovi posljednji tragovi rumenila indicij su, da je cijela prednja ploha bila prevučena rumenilom, koje je služilo — analogno srednjovjekovnoj kamenoj skulpturi — kao podloga za pozlatu i polihromiju.

O ovom tehničkom detalju izvedbe Baščanske ploče trebalo bi voditi računa i kod tehnike decifriranja njenog još nepotpuno pročitanog natpisa. Uz pomoć lupe vjerojatno bi pažljivi istraživač na kritičnim točkama oštećena teksta naišao na sitne tragove rumenila u dnu danas korodiranih brazda glagoljskih slova, pa bi mu i ti sitni tragovi mogli poslužiti kao sigurni elementi za rekonstrukciju pojedinih slova. Na dublje korodiranom mjestu rumenila ne može biti; u oštećenim partijama ono se može pojaviti samo u udubinama, koje su izvorno nastale dlijetom.

zaključujemo, da je ona jedna od pregradnih ploča (pluteus)[6] koja je pripadala crkvenoj pregradi (septum), kakve pregrade nalazimo u našoj crkvenoj arhitekturi obalnog i otočkog područja u preromaničkom i ranoromaničkom razdoblju. Te su pregrade funkcionalno dijelile crkvenu lađu (prostor za puk) od crkvenog prezbiterija (prostora za kler) u smislu liturgijskih propisa i arhitektonske tradicije oblikovane još u starokršćansko doba.[7]

Sl. II. Grafička rekonstrukcija septuma. Baščanska ploča bila je lijevi plutej.

---

[6] Pretpostavku, da je Baščanska ploča plutej crkvene pregrade, saopćio mi je akad. slikar o. Vinko Fugošić u razgovoru u Pazinu godine 1951. Njegovo sam mišljenje iznio u članku »Sto godina Baščanske ploče« (Riječki list od 4. XII. 1951., str. 3).

Iskorištavam i ovu zgodu, da mu zahvalim na sugestiji, koja je bila putokaz i neposredni poticaj za istraživanja u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru, istraživanja, koja su potvrdila njegovu pretpostavku. To su mišljenje usvojili Leo Košuta u svojoj recenziji: Izdanja Staroslavenskog instituta u Zagrebu (Historijski zbornik 1952., str. 355. i 358.) i Vjekoslav Štefanić: Baščanska ploča (Enciklopedija Jugoslavije 1. Zagreb 1955., str. 384.)

[7] Vidi općenite prikaze o razvitku crkvenih pregrada kod *Cabrol Leclerque*, Dictionnaire d'archéologie crétienne s. v. *cancelli, transenna* i *iconostase*, a o našim crkvenim pregradama preromaničnog perioda u radu dr. *Lj. Karamana*, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, Zagreb 1930., str. 75—76.

Konstruktivno te se pregrade sastoje od vertikalnih stupova, između kojih se nalazi prolaz, od zabata polukružna ili trokutna oblika, koji nadlučuje prolaz i leži na kapitelima stupova, od kamenih horizontalnih greda, koje jednim krajem leže na kapitelu stupa a drugim su krajem uložene u pokrajni crkveni zid, te od pregradnih ploča (pluteus), koje dolje, lijevo i desno od prolaza, zatvaraju prostor. (Vidi sliku II). Pluteji su kamene ploče dugoljastog pačetvorinastog formata, dužinskih odnosa stranica 1 : 2 do 2 : 3. Na Baščanskoj ploči taj odnos je 1 : 2. U vremenu o kome je riječ, prednja strana pluteja, okrenuta publici, u pravilu je bogato ukrašena pleternim ornamentom, a pod kraj ovog stilskog razdoblja javlja se uz ornamenat i figuralni prikaz.[8] Baščanska se ploča po svom formatu i po toj karakterističnoj izbočenoj borduri podudara s tipom tih pluteja, a razlikuje se od njih netipičnom pojavom što joj se na prednjoj plohi ispod ukrašene bordure nalazi natpis a ne ornamenat. Tipično mjesto natpisa na našim crkvenim pregradama nije prednja ploha pluteja već prednja ploha zabata i horizontalnih greda.

Ima, međutim, i niz tehničkih detalja, po kojima možemo identificirati Baščansku ploču kao plutej.

Pluteji su jednim svojim krajem bili uloženi u pokrajni crkveni zid, dok su drugim krajem, svojim stanjenim perom ulazili u utor (vertikalni žlijeb) na bočnoj strani stupa. Na slici III, koja prikazuje ulomak stupa nekog crkvenog septuma iz Raba, vidi se na bočnoj plohi takav utor. Na desnoj bočnoj plohi Baščanske ploče onaj već opisani tanji istak jest takvo pero, kojim je ona bila na jednoj strani učvršćena u utoru stupa. Finija klesarska obradba pera, čime se nastojala postići glatkoća ploha i točnost profila, razumljiva je nastojanjem klesara da mu pero točno i glatko upada u utor. Naprotiv grublja obradba lijeve bočne plohe pokazuje, da tu klesaru nije bilo do takve preciznosti, jer je ta ploha ulazila u vertikalni prorez u zidu i tu bila vezana žbukom.

Donjom plohom pluteji redovito leže u užljebini posebne kamene substrukcije, koja im je siguran temelj. Donja je ploha, stoga, ravna i brižljivo obrađena, da bi točno prionula uz ležaj. Ta je ploha i na Baščanskoj ploči glatko klesana.

---

[8] Primjere pluteja ovoga doba vidi kod Karamana o. c. slika 89. (fragmenti pluteja IX—X st. s pleternom ornamentikom iz Koljana kod Vrlike) i slike 118. i 119. (pluteji s figuralnim prikazima druge pol. XI st. iz Zadra).

Stražnjoj plohi, sakrivenoj oku vjernika, klesar ne poklanja pažnje kojom obrađuje prednju plohu, namijenjenu pogledu publike, pa je stražnja ploha uvijek grublje klesana, a tako je to i na Baščanskoj ploči.

Sl. III. Donji dio desnog kamenog stupa jednog crkvenog septuma (prijelaz XI u XII st.; Rab, lapidarij u dvorištu palače Nimira).

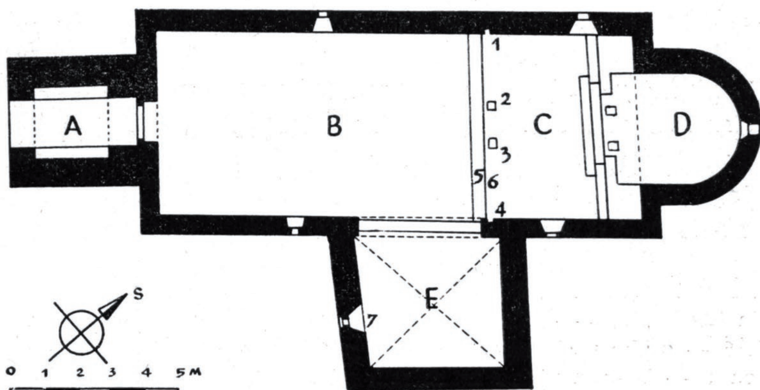
Da je prednja ploha bila proračunata na dekorativni učinak, otkrivaju nam uz plastičnu obradbu ornamenta na borduri i sačuvani tragovi rumenila na njoj. U tom rumenilu (bolus) vidimo podlogu izvorne polihromije i pozlate — prakse koja je bila česta u umjetničkoj obradbi kamena ovoga doba.[9]

---

[9] Primjer polihromiranja pluteja i drugih dijelova kamenog crkvenog namještaja iz vremena blizog postanku Baščanske ploče nalazimo na fragmentima pleterne plastike u zadarskom arheološkom muzeju. Na fragmentima iz Zadra vidi se izbor polihromije u ostacima crvene, modre i zlatne boje. (Vidi: Karaman, Iz kolijevke itd. str. 73). »Kad je g. 1931. u Sv. Mojsiju u Solinu bio odkopan zabat crkvene pregrade, opažala se na skulptiranim paunovima smeđe-žuta i crvena boja, koja je na zraku doskora do malih tragova propala.« (*Karaman:* Starohrvatska umjetnost. Časopis za hrvatsku povijest 1—2., Zagreb 1943., str. 65.)

Istraživanja u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru godine 1955. dala su među ostalim rezultatima i materijalnu potvrdu prije navedenim zaključcima.

U tlocrtnoj dispoziciji ove ranoromaničke crkve (slika IV) — opatijske crkve benediktinaca glagoljaša —, ističe se znatna duljina prezbiterija (C) prema duljini lađe (B).

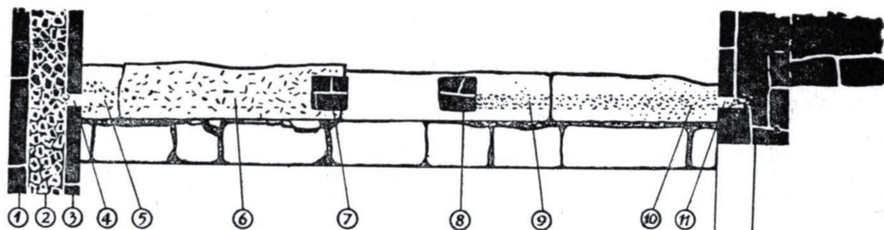
Sl. IV. Tlocrt (A zvonik, B lađa, C prezbiterij, D apsida, E kapela M. B. od Ruzarija).

Relativno veći prezbiterij u ovom je slučaju jasan, ako se ima na umu, da je Sv. Lucija bila samostanska crkva i da je veći prostor prezbiterija bio potreban zbog funkcija redovničkog kora.

Taj je prostor jasno razlučen od prostora lađe i visinskom dispozicijom — on se dvjema stepenicama izdiže nad lađom (sl. IV, 5 i 6). Te su dvije stepenice izgrađene od masivnih kamenih blokova, koji leže na čvrstoj substrukciji od nabijena kamenja. U sredini gornje stepenice, u kamenim su blokovima izdubene dvije četvorinaste rupe (sl. IV, 2 i 3), danas zatvorene opekama i žbukom.

Na sjevernom i južnom crkvenom zidu ustanovljen je pod recentnom žbukom po jedan vertikalni prorez (sl. IV, 1 i 4). Oba ova proreza nalaze se na istoj poprečnoj liniji, na kojoj tlocrtno leže i dvije rupe u stepenici. (Detaljan prikaz na sl. V, 4—7—8—11). Površina kamenih stepenica bila je izvorno obrađena češljem. Faktura češlja potpuno je sačuvana na prednjim plohama stepenica, dok se na gornjim plohama, kuda se stoljećima hodalo, izlizala. Jedino u desnom kraju gornje stepenice, gdje se uza južni crkveni zid naj-

manje hodalo i gdje se hodom najmanje brusila površina kamena, još se razabiru tragovi fakture češlja (sl. V, 10), a takvu izvornu klesarsku fakturu vidimo na toj stepenici i u jasno omeđenom pojasu, širokom oko 8 cm, koji se kontinuirano proteže površinom kamena od desne rupe do proreza u južnom (desnom) zidu (sl. V, 9). Tu se, na najsačuvanijim mjestima, još razabire, da je ta zona u izvornom stanju bila uklesana nešto niže od ostale razine kamena, dakle u obliku plitkog jarka.

Sl. V. Tlocrt septuma (1, 2, 3 — sjeverni zid, 4 — prorez za lijevi bok lijevog pluteja (Bašč. pl.), 5 — gornja stepenica s ostacima žbuke i utisnutim tragom B. pl., 6 — grubo preklesana površina gornje stepenice, 7—8. temeljne rupe stupova, 9 — izvorna visina na mjestu gdje je ležao desni plutej, 10 — dio stepenice uz južni zid sa sačuvanom izvornom klesarskom obradbom, 11 — prorez za desni bok desnog pluteja).

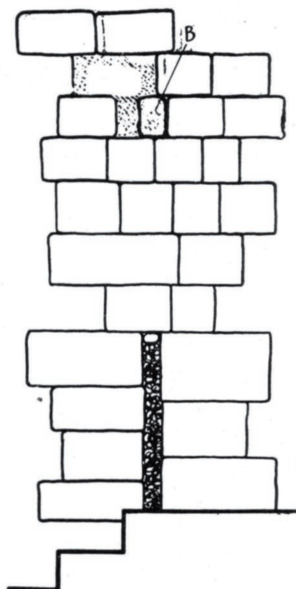
Na lijevoj strani stepenice, između proreza u sjevernom zidu i lijeve rupe, izlizana površina kamena bila je sekundarno preklesana grubim klesarskim alatom (zacijelo iz praktičkih razloga, da bi se postigla hrapava površina na kojoj se prolaznik ne može u hodu okliznuti) pa se danas na toj površini ne mogu više utvrditi tragovi izvorne fakture (sl. V, 6). Prvi lijevi kameni blok na toj stepenici (kamen što stoji tik uz sjeverni zid) leži razinom svoje gornje plohe nešto niže od razine ostalih blokova ove stepenice (sl. V, 5). Razlika u razinama izravnana je žbukom, koja se u obliku tvrde ali danas korodirane nakupine priljubila uz kamen upravo pred otvorom vertikalnog žlijeba u sjevernom zidu. Na korodiranoj površini te nakupine može se nazreti utisnuti trag u smjeru okomitom na žlijeb.

Ovi tragovi u arhitekturi dostaju nam da rekonstruiramo izvorno stanje:

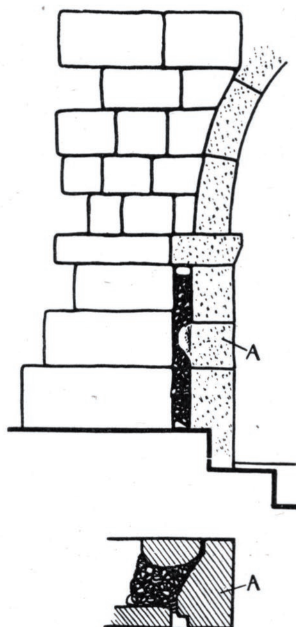
Duž gornje stepenice stajao je septum, koji je dijelio oltarni prostor s redovničkim korom od lađe. U četvorinastim rupama na toj stepenici (sl. V, 7 i 8) bila su usađena dva vertikalna stupa tog septu-

ma,[10] a u vertikalnim žlijebovima na pokrajnim crkvenim zidovima (sl. V, 4 i 11) bili su učvršćeni krajevi lijevog (dotično desnog) pluteja (vidi slike VI i VII).

Položaj, gdje je na tlu počivala donja bočna ploha desnog (južnog) pluteja, evidentan je po onom pojasu izvorne fakture kamena što teče od desne rupe u stepenici do proreza u desnom zidu (sl. V, 9). Dok se ostala površina stepenice gaženjem i čišćenjem izlizala,

Sl. VI. Tekstura sjevernog zida. Dolje prorez za plutej. (B ležaj kamene grede).

Sl. VII. Tekstura južnog zida s tlocrtom strukture. (Kamen A i istočkani kamenovi luka iz drugog kamenoloma).

u pojasu, koji je bio pokriven i zaštićen donjim bokom pluteja, izvorna se faktura mogla najbolje očuvati. I poslije, pošto je desni plutej bio odstranjen, dno plitkoga jarka bilo je manje izloženo trošenju od ostale površine stepenice.

Na lijevoj strani, na prvom kamenom bloku niže razine, lijevi je plutej prilikom fiksiranja bio podložen i pri dnu ožbukan, pa se u žbuki nazire oštećeni otisak njegove donje bočne plohe (sl. V, 5).

---

[10] Već je Neumann godine 1899. prepoznao u tim rupama trag septuma: »... in der oberen Stufen sind die Spuren der Löcher für die Cancellen erkennbar«. *W. A. Neumann:* Bericht über die im Jahre 1899 ausgeführte Reise in Dalmatien. Mittheilungen der k. k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege in Wien, 1900., str. 195—196.

Baščanska ploča bila je jedan od dvaju pluteja na ovom septumu. Po peru, koje je uklesano na *desnom* boku Ploče zaključujemo, da je ona njime bila fiksirana u utor *lijevog* stupa, a to znači da je *Baščanska ploča bila lijevi plutej septuma*. Time je utvrđeno njeno izvorno mjesto u crkvenom prostoru.

Poredba dimenzija Ploče i dimenzija opisanih tragova septuma na gornjoj stepenici u crkvi materijalno potkrepljuje taj zaključak. Visini Ploče (99,5 cm) odgovara visina vertikalnog žlijeba (100 cm), njenoj duljini (199 cm) — odbivši joj par centimetara, koliko je Ploča ulazila u zid (dotično u utor stupa) — odgovara razmak od zida do ruba lijeve rupe u stepenici (193 cm), a njenoj debljini (7,5—9 cm) širina žlijeba u zidu (9 cm).[11]

Oslanjajući se na logiku simetrične kompozicije, mogli bismo na desnoj strani septuma pretpostaviti plutej sličan lijevome, tj. Baščanskoj ploči, pa ne isključujemo u izvornom sastavu septuma u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru dvije »Baščanske ploče«.

Za dalju rekonstrukciju septuma koristimo se nalazom, koji je uslijedio u toku istraživanja Sv. Lucije u ljeto 1955. U gromači iza crkvene apside nađen je pravilno oblikovani komad kamena, četvorostranog prizmatičkog oblika, dugačkog 20 cm, visokog 19 cm i debelog pri vrhu 10,2 cm a pri dnu 12,2 cm (sl. VIII). Sve su mu plohe klesarski obrađene osim lijeve, koja je nastala mehaničkim lomom. Imamo, dakle, pred sobom ulomak kamene grede, koji po nizu tako zv. rakovica, uobičajenom motivu iz formalnog repertorija pleterne ornamentike, možemo identificirati kao ulomak horizontalne grede septuma, i to kao njen desni okrajak.[12]

Sigurno je, da raspolažemo s premalo elemenata, a da bismo do u detalje mogli rekonstruirati sliku septuma, osobito njegovog gornjeg dijela. Naša sl. II jest idealna shema, koja se oslanja na analogne oblike septuma iz crkava ovoga doba na našem obalnom području, a

---

[11] Na desnoj strani stepenice razmak između desne rupe i proreza u južnom zidu iznosi 206 cm; tu je razmak za 13 cm veći od odgovarajućeg razmaka na lijevoj strani.

[12] Primjere upotrebe ovog motiva na gredama septuma vidi kod *Karamana:* Iz kolijevke itd., slika 42, 43d i e, 64, 65, 68, 69, 89, 105, 106, 109. Na gredama septuma primjena je tog motiva bila najtipičnija. Rakovice su završni, obrubni motiv. Na gredama septuma one teku duž gornjega ruba, a pod njima se u pravilu proteže gladak ili profilirani pojas na kojem je najčešće uklesan posvetni natpis. Dok bi odsutnost natpisa na našem ulomku mogli protumačiti time, što je ovdje bio izlišan, jer se nalazio na pluteju, odsutnost pojasa pod rakovicama netipična je pojava u likovnoj kompoziciji ukrasa na gredi, pa izvorni oblik ovoga ulomka treba zasada uzeti s izvjesnom rezervom, dok ga eventualni novi arheološki nalazi ne potvrde.

ako ubuduće uslijede novi materijalni nalazi u arheološkom kompleksu crkve sv. Lucije, oni će tu sliku nadopuniti, a možda je u pojedinostima i izmijeniti.

No postojanje i visinu horizontalnih greda u gornjem dijelu septuma mislimo da možemo utvrditi kako na temelju pronađenog fragmenta grede, tako i po jednom tragu na sjevernom zidu, u kojem vidimo mjesto, gdje je greda bila fiksirana u zid. Među kvadrima oplate, koji su isklesani od kamena iste vrste, ima jedan manji kvadar od crvene breccie (sl. VI, B), koji se nalazi na visini od 235 cm nad podom, okomito nad prorezom u kojem je bio učvršćen plutej. Oko tog kamena reške su znatno šire od ostalih, s lijeve strane kamena oveća praznina ispunjena je žbukom, a i kvadri iznad njega čini se da su bili pomaknuti. Sve bi to bilo indicija, da je tu bila rupa za fiksiranje grede i da je ta rupa, nakon demontiranja septuma, bila zatvarana novim kamenom.

Pogled u unutrašnjost vertikalnog proreza na sjevernom zidu — koji je u toku radova g. 1955. bio očišćen od recentne žbuke, koja ga je sakrivala — omogućio je uvid u strukturu zida. Zid je bio građen od livene jezgre (krhotine kamenja, veličine oraha do veličine šake, vezane mortom od finog pijeska i neprosijana, netom ugašena vapna) (sl. V, 2) i pravilno klesanih kvadrova, kojima je obloženo vanjsko (sl. V, 1) i nutarnje lice zida (sl. V, 3). Kvadri su položeni u ispravnom zidarskom vezu, uskih rešaka. Spomenuti vertikalni prorez u zidu, u kojem je bila fiksirana Baščanska ploča — kao plutej septuma — nije izveden naknadnim klesanjem užljebine u već ugrađene kvadre, nego pretstavlja cezuru u horizontalnom nizanju kvadara, što je dokaz, da je taj prorez istovremeno s gradnjom zida namjerno izveden. U unutrašnjosti proreza vidi se jasno, da su bočne plohe svih kvadara, koje gledaju u njegovu šupljinu, na jednaki način glatko isklesane duž cijele svoje širine, a ne samo na vanjskom bridu kao kod ostalih kvadara, koji se sljubljuju. Da se tu radi o cezuri nastaloj u vrijeme gradnje, očito je i po tome, što kvadri, koji svuda teku u dosljednim horizontalnim pasovima, imaju diskontinuirane horizontale samo lijevo i desno od tog proreza (sl. VI). Mjesto za fiksiranje pluteja — Baščanske ploče — bilo je, dakle, određeno prilikom gradnje crkve; *Baščanska ploča — i cijeli septum — istovremeni su s gradnjom crkve.*

Stil i datacija

Stilski karakter ukrasa na Baščanskoj ploči odaje prijelazno doba pletera u romaniku. Pojava lozice, uklesane na borduri, već predstavlja romaničku prinovu u repertoriju formalnih motiva, ali u skulptorskoj obradbi lozice tu još traje manira pleterne plastike. Prostornost je tu svedena na svega dva plana, oblici su opisani tipičnim trostrukim brazdama, a kosim rezom u čistim plohama postignuto je ono za pleter karakteristično grafičko kontrastiranje svijetla i sjena.

Na ukrasu Ploče pojavljuje se jedan novi motiv ali u staroj obradbi, kako se on javlja na nizu spomenika u našem geografskom arealu pleterne plastike, na spomenicima, koje bilo po stilskim kriterijima, bilo po historijskim indicijima datiramo kasnim XI ili XII stoljećem.[13] Ipak je karakteristično za taj ukras na Ploči, da se on ne javlja u onako strogo dosljednoj grafičkoj stilizaciji kao u zrelom razdoblju pleterne skulpture, pa se na crtežu kontura i u obradbi rebara na listovima lozice sa Ploče već osjeća mekši rez dlijeta, kao nagovještaj drugačijeg osjećaja plastične forme. Karaman je i na ovom primjeru ukazao kako jenjava geometrijski karakter zrelog pletera.[14]

---

[13] Na pr. na portalu crkve sv. Bartula u Dubrovniku, vjerovatno prenesenom sa crkve sv. Stjepana iz XI stoljeća (Karaman o. c. sl. 57), na fragmentu s otoka Koločepa iz XI—XII stoljeća (Karaman, o. c. sl. 111, u sredini), na kamenoj dekoraciji prozora u crkvi sv. Mihajla kod Stona iz vremena 1077—1150. god. (*Karaman:* Crkvica sv. Mihajla kod Stona. Vjesnik hrv. arheol. društva, N. S. XV, str. 88—92., slika 3). U kvarnerskom području zabilježili smo ovaj motiv na fragmentima pletera XI stoljeća iz ruševina crkve sv. Vida u Sremu na otoku Cresu. (*B. Fučić:* Izvještaj o putu po otocima Cresu i Lošinju, Ljetopis Jug. akademije, knj. 55, str. 65). Sasvim u degeneriranim formama javlja se ovaj motiv oko god. 1197. na seljačkoj dekoraciji crkve sv. Marte u Biaćima, na tom kasnom izdanku pleterne plastike. (*Karaman:* Iz kolijevke itd., sl. 123).

[14] *Ljubo Karaman:* Kulturni spomenici na našem Jadranu. (Almanah Jadranska Straža 1925., str. 146.)

Baščanska ploča nije, naime, čini se, direktno datirana, što je pokazao Leo Košuta, o. c., analizom fragmenata znakova na početku prvog njenog retka, na mjestu gdje je većina istraživača pretpostavljala datum. No izvodom iz podataka što ih pruža sam tekst Ploče, određujemo vremenski raspon unutar kojega je Ploča nastala: Kada opat Držiha zapisuje, da je kralj Zvonimir darovao ledinu Sv. Luciji »v' dni svoję« — u svoje dane — tj. u neprecizirano doba svojega vladanja, ta stilizacija čini se, odaje osvrt Držihe na događaj, koji se je zbio u prošlosti. Iz sukcesije teksta zaključujemo, nadalje ,da je jedan drugi opat (Dobrovit), poslije Držihe, gradio crkvu. Gradnja crkve, a to znači i istovremeno podizanje septuma, pada poslije Zvonimirova doba (iza 1089) i poslije Držihina opatovanja, tako da se donja granica može povući negdje u posljednjem deceniju XI stoljeća. Crkvu gradi opat Dobrovit u vrijeme inače nepoznatog teritorijalnog kneza Kosmata, koji je morao vladati prije negoli pod mletačkim duždom Domenicom Michielijem (1118—1130) počinje vladanje kneza Dujma, prvog u neprekinutoj seriji krčkih knezova, poslije zvanih Frankopana. Dosljedno tome gornju granicu postanka crkve i Baščanske ploče treba postaviti prije Dujmova vladanja.

S dekoracijom Ploče u završnoj smo fazi jednoga stila, gdje se u sebi zatvoreni homogeni likovni sistem počinje mijenjati. U takvoj fazi razumljive su nam i one netipične pojave kao što su aplikacija čistoga teksta umjesto pleternoga ornamenta na prednjoj plohi pluteja i — izgleda — kompozicija rakovica bez donjeg pojasa na gredi septuma (vidi bilješku 12), te u njima vidimo simptom rastakanja jedne ustaljene stilske discipline. Nemoguće je, međutim, da se na temelju samih stilskih oznaka određuju one najuže vremenske granice postanka naših pleternih spomenika. U našem slučaju, vrijeme, u koje — s obzirom na stilske oznake — postavljamo Baščansku ploču određuje i historijska datacija, koja njen postanak stavlja pod konac XI ili u početak XII stoljeća.

Historijat

Koja je bila sudbina septuma (dosljedno i Baščanske ploče) od vremena opata Dobrovita, koji s devetoro samostanske braće zida arhitekturu Sv. Lucije, pa do sredine XIX stoljeća, kada je Baščanska ploča, nakon demoliranja septuma, registrirana na sekundarnom mjestu, kao spolio u crkvenom pločniku?

Određenije vrijeme, kada je septum bio srušen, ne znamo, no prema tragovima na adaptacijama crkvene arhitekture zaključujemo, da je septum još postojao i bio respektiran i pod sam konac XV stoljeća. Pod konac toga stoljeća dograđuje se crkvi sv. Lucije kapela Majke Božje od Ruzarija s južne strane njene lađe (sl. IV, E). To je prostor kvadratične osnove, nadsvođen križnim svodom. Svod kapele, po građevnim principima gotike, ima konstrukciju od diagonalno ukrštenih kamenih rebara, koja se u uglovima upiru o konzole a u vrhu zaključuju zaglavnim kamenom. Ulaz u kapelu predstavlja konstruktivno izgrađeni kameni luk šiljasta oblika. Svi ovi arhitektonski oblici i konstrukcije vremenski se podudaraju s datumom 1498., koji je uklesan nad prozorom prigrađene kapele (sl. IV, 7), tako da godinu 1498. (MCCCCLXXXXVIII) možemo interpretirati kao vjerojatni datum njene gradnje.

Zbog prigradnje kapele bio je probijen južni crkveni zid, a na probijenom mjestu izgrađen je ulazni luk u kapelu. Pri rekompoziciji zida oko luka i iznad luka uspostavljeno je obloženje izvornim kvadrima na nutarnjem licu zida (na licu, koje gleda u crkvenu

lađu), dok na vanjskom licu (na licu, koje danas gleda u kapelu) nije uspostavljeno staro obloženje, već je tu rekompozicija izvedena lomljencem.

Na lijevoj strani ulaznog luka stari je zid bio potpuno demoliran najmanje do onog mjesta, gdje je u zidu bio učvršćen desni (južni) plutej, tako da je tom prilikom bio razvaljen desni rub proreza, a plutej se cijelom svojom prednjom plohom našao na svijetlu. No kad su gradili okvir ulaznoga luka od novog materijala, od sivkastoga ka-

Sl. VIII. Ulomak kamene grede septuma s motivom rakovica.

mena, koji nije identičan kamenu izvornih kvadara (na sl. VII punktirano), klesar je u zidu opet uspostavio prorez u vidu cezure između vertikalnog ruba starog obloženja zida i novih kamenih blokova okvira. Na jednom, dimenzijama krupnijem, kamenom bloku okvira (sl. VII, A) čak je dlijetom isklesao i izdubio udubinu, koja odgovora širini i dubini proreza (vidi horizontalni prerez kamena A na sl. VII). Iz ovoga je evidentno, da se desni plutej u njegovoj funkciji na septumu respektirao prilikom dogradnje pokrajnje kapele.

Ne možemo sa sigurnošću odrediti vrijeme, do kada je septum ostao na svojem mjestu. U XIX stoljeću on je već rastavljen i odstranjen, pa Baščansku ploču vide Kukuljević i Črnčić pedesetih godina u crkvenom podu, u pločniku.[15] Vjerojatno je septum maknut tokom XVI—XVIII stoljeća, u vrijeme nekih opsežnijih popravaka i obnova crkve, o kojima imamo vijesti iz godine 1590, 1603, 1677. i 1759.[16]

Septum je morao biti trošan i oštećen, jer se njegov kamen, infiltriran solju, lako lomio. To je činjenica, koja nam je poznata iz konzervatorskih problema Baščanske ploče,[17] o kojoj govori i jedan ovogodišnji nalaz. Pretražujući u ljeto 1956. vertikalni prorez na južnom (desnom) zidu, našao sam uz tlo, na samom dnu proreza, otkinuti donji desni ugao kamene ploče, koji je prilikom demoliranja septuma zaostao u zidu, čvrsto prilijepljen uz žbuku. Materijalom ta krhotina odgovara kamenu Baščanske ploče, a na krhotini se može izmjeriti i originalna debljina ploče, koja iznosi 7,5 cm, pa tako ovaj ulomak i materijalno potvrđuje postojanje drugog pluteja.

Iskapanja u lađi crkve sv. Lucije godine 1955. pokazala su, da su se u zemlju pod crkvenim pločnikom ukapali laici (seljaci iz Jurandvora). Prema grobnim prilozima ti se ukopi mogu datirati od XIV do XVIII vijeka. Ukapalo se plitko, do dubine od 50—60 cm, a u pločnik poda, nad grobom, polagala se oveća nadgrobna ploča. Reške na rubovima nadgrobnih ploča zatvarale su se žbukom. U opločenju lađe, pretraženom tom prilikom, zateklo se još nekoliko takvih ploča,

---

[15] »I tako doskakah do Bašćanske drage, te do crkve svete Lucije, zatvorene, nemiran dozvah njezina čuvara, da mi ju brzo otvori, da vidim i pročitam, što je to unutri napisano. On mi ju drage volje otvori, a ja preželjno stupim unutra, i nađoh na tlih veliku ploču, dugu i široku, te svu napisanu iz vana, pak joj se naradovah...« *I. Črnčić:* Krčke starine (Književnik II., Zagreb 1865., str. 9). »Bijaše se jur prihvatio mrak, kad dođosmo u Bašku; pohitismo odmah u sv. Luciju. U crkvi vladaše jur gusta tmina. Mi upalismo voštene svieće, što nam ih čuvar dragovoljno donese, te polegosmo oko golema kamena, učvršćena u pločniku, stavši razglabati pismo za pismom«. *I. Kukuljević:* Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije, Zagreb 1873., VII.

No godine 1861. Ploča više nije bila na podu,« već ne ležaše na tlih, nego liepo stojaše« (I. Črnčić ,o. c. str. 9), naslonjena na konzole uza zid pokrajne kapele, kamo ju je dao smjestiti biskup Šintić.

[16] *Vjekoslav Štefanić* o. c., str. 62—64.

Veće građevinske zahvate treba pretpostaviti i godine 1759., kada je u crkvenoj lađi izgrađen niz zidanih i nadsvođenih grobnica. Taj je datum uklesan na njihovim pločama.

[17] *Dr. Mladen Deželić:* Bašćanska ploča i njeno konzerviranje. (Ljetopis Jugoslavenske akademije, sv. 54., Zagreb 1943., str. 152—158.

a pod njima konstatirani su sukcesivni ukopi. Neke od njih, pažljivo klesarski obrađene, nose uklesane natpise, a neke su grube i bez natpisa.

S obzirom na način ukapanja u crkvi sv. Lucije, nameće se zaključak, da je i Baščanska ploča, poslije demoliranja septuma, zbog svojih prikladnih dimenzija u svojoj sekundarnoj funkciji služila kao nadgrobna ploča nekog seljačkog groba iz XVI, XVII ili XVIII stoljeća.[18]

RÉSUMÉ

Dans son article »La table de Baška en objet archéologique« l'auteur écrit que la table était étudiée au point de vue de la linguistique, de la paléographie, de l'écriture etc., par contre jamais par rapport à sa signification archéologique. On n'étudiait alors jusq'à présent rien que le texte de la table. Le but de l'article c'est à presenter l'aspect archéologique de la table de Baška. L'auteur donne tout d'abord une description de la table et essaie ensuite de donner son identification en objet archéologique. Les dimensions et les proportions de la table, sa forme et la conception picturale de la surface de devant, les différences du traitement des faces de la table démontrent clairement qu'il s'agit d'une plaque (pluteus) de la muraille de séparation de l'église (septum); les murailles de ce genre séparaient dans la periode préromane et haute romane l'espace destiné au peuple de celui destiné au clergé. La face de devant, tournée vers le peuple, était travaillée avec beaucoup plus de précision. Il y a aussi beaucoup de détails techniques d'après lesquels la table peut être identifiée en pluteus. Les décorations p. e. qui se trouvent sur la table correspondent aux décorations des plutei des époques mentionnées. Les recherches effectuées au cours de l'année 1955 ont confirmé les conclusions tirées de ces éléments. L'église de St. Lucie à Jurandvor près de Baška, où la table était trouvée, était une église bénédictine, et on y voit très bien que les deux espaces — celui pour le clergé et celui pour le peuple — se trouvaient à un niveau différent: deux escales mènent au presbytère. Au-dessus des escales on voit très bien les traces de l'ancien septum. — L'auteur essaie enfin de déterminer, à la base des éléments stylistiques, la date de la naissance de la table. La conclusion correspond à la datation faite par les historiens et par les paléographes, qui placent la table de Baška à la fin du XIme ou bien aúx premières décades du XIIme siècle.

---

[18] Tragovi žbuke, što ih nalazimo na svim bočnim plohama Baščanske ploče, mogu potjecati ne samo od veziva, kojima je Ploča izvorno bila fiksirana u prorezu zida, u utoru stupa i o kamenu stepenicu, nego i od maza, kojim je Ploča, u sekundarnoj upotrebi, nad seljačkim grobom, bila sa svih strana fugirana.